

Že pred časom je izšla knjiga *Otok brez milosti*, ki jo je napisal v Kočevju živeči Dimitrij Žilevski. Glede na to, da je v devetdesetih letih izšlo precej spominske literature, kjer so opisane grozote Golega otoka, lahko ocenimo, da je knjiga Žilevskega ena boljših.

Ne le zaradi zelo podrobnih opisovanj brezštevilnih poniževanj in trpinčenj političnih zapornikov, ampak tudi zato, ker je iz sence Golega otoka potegnili sosednji otok Sveti Grgur, kjer trpinčenje ni bilo nič manjše.

Pogled na zaliv, kjer je bilo na Svetem Grgurju komunistično koncentracijsko taborišče

Otok brez milosti

Dimitrija Žilevskega je Udba aretirala februarja 1949. 25. maja, na "Titov rojstni dan", so ga obsodili na 12 let prisilnega dela in na štiri leta odvzema vseh državljskih pravic. Konec avgusta se je znašel na prvi postaji svojega križevega pota, v kaznilnici v Stari Gradiški.

Naj pri tej kratki predstavitvi uporabimo nekaj odlomkov iz njegove pretresljive knjige. Ob opisovanju "življenja" v jetnišnici v Stari Gradiški je zapisal tudi naslednje: "Začel se je program *politične šole*. Uvedli so obvezno branje člankov partijskih in državnih voditeljev in razpravo o njih. Obenem so si omislili neko vrsto *sodišča kolektiva* za vse kaznjence. Temu smo rekli 'obvezno revidiranje stališča'.

Sistem prevzgoje

Stvar je bila videti taka: kaznjeneč, ki so ga poklicali, se je moral pokesati za vse, kar je do tedaj mislil in delal v škodo Tita in partije, moral je priznati, da je bil stalinist, in navesti oziroma si izmisliti svoje sodelavce ter se spomniti vseh verbalnih deliktov svojih prijateljev, znancev in najbližjih sorodnikov, ki so govorili proti partiji in njenim voditeljem. Za vsakega obsojenca je imel sobni starešina pred 'revidiranjem stališča' na-

vodila preiskovalca, v katero stopnjo kolektiva sodi. Sistem prevzgoje, ki si jo je zamislila *udba*, je potekal takole: vsak kaznjeneč, ki prestaja kazen v Stari Gradiški in je obsojen zaradi informbiroja, je *banda*. Ko se je kaznjeneč vključil v proces prevzgoje, je lahko dosegel štiri stopnje, kar je bilo odvisno od njegove prizadevnosti in pripravljenosti, da spremeni svoje stališče. Najprej je bil *bojkotiran*, če je to določil preiskovalec, ki je bil zadolžen, potem *odložen*, končno je lahko postal član *kolektiva* in nazadnje, ko je dosegel popolno stopnjo, še *aktivist*. Večkrat se je dogajalo, da so člana kolektiva spravili nazaj v bojkot, aktivistov pa nikoli."

Resnica je laž

"Sobni starešina Divjak je ukazal, naj vsak od nas zasede svoj prostor. Ko smo vsi kaznjenci posedli, je sobni starešina, ki je sedel na sredini sobe na stolu, po mizi razgrnil časopis ter začel prebirati najbolj sveže novice. Članke, ki jih je prebiral sobni starešina, so napisali člani politbiroja CK KPJ in ostali partijski in državni voditelji, vsebovali so samo hvale o izgradnji socializma, blaginjo, ki jo uživa ljudstvo Jugoslavije, in zelo ostre kri-

tike na račun vseh vzhodnih držav, ki so napadale jugoslovanske voditelje. Nekaj člankov je vsebovalo celo to, da bomo v nekaj letih dosegli višji standard, kot ga imajo Švedska, Nizozemska in Amerika, ki so za to potrebovale veliko časa. Skratka, v člankih je bilo toliko laži in neresnic, da se je skoraj vsakemu od nas gnusilo, ko smo poslušali.

Ko je bilo prebiranje člankov konec, se je sobni starešina obrnil k nam in vprašal, kdo se bo prvi javil za razpravo. V začetku smo bili vsi tiho,

nihče ni hotel razpravljati, saj nismo bili neumni, da bi se javili, takšnega načina nismo bili navajeni. Ne moreš pljuvati v lastno skledo, govoril si to in to, nisi se strinjal z megalomanskimi načrti in lažmi, sedaj pa bi moral te njihove laži odobravati."

"Revidiranje stališča"

"Ko je bila razprava na vrhuncu in je prerasla v vpitje, ker jih je le nekaj odobravalo vsebino člankov, velika večina pa nas je negirala, je sobni starešina končal z besedami: 'Od sedaj naprej bo moral vsak povedati svoje stališče!' Potem je pojasnil, kako bo to potekalo. Vsak posameznik bo moral povedati, zakaj in na koliko je bil obsojen, obenem se mora pred vsemi opredeliti, ali misli, da je kriv ali obsojen po nedolžnem. Nadalje, je pojasnjeval sobni starešina, se mora posameznik natančno opredeliti, ali obsoja laži resolucije informbiroja zoper naše vodstvo in partijo ali jih odobrava. Če kaznjeneč česa ni povedal preiskovalcu, mora to tukaj povedati, se prijaviti preiskovalcu in dati svojo izjavo. Sobni starešina je še nadaljeval:

'Ni pomembno, ali gre za ženo, sina, brata, očeta, mater, sestro ali katerega drugega sorodnika in prijatelja, ta rep moraš odsekati!' To je pome-

nilo, da jih moraš prijaviti. 'Vse moraš povedati, če hočeš biti čist in spet stopiti na pot naše partije!' S temi besedami je sobni starešina končal pojasnilo o 'revidiranju svojega stališča'.

Vsi navzoči smo bili tako šokirani, da je v sobi zavladala smrtna tišina. Tako tiho je bilo, da bi slišali celo muho leteti na dvorišču in ne samo v sobi.

"Ua-banda"

Za mizo je sedel sobni starešina, poleg njega pa Hajrudin, Vujasinović in Ferenc. Sobni starešina nam je vsem pojasnil, da so oni povedali svoje stališče pred preiskovalcem in da so člani kolektiva z nazivom 'aktivisti'.

Kot prvega, ki bo pojasnil 'svoje stališče', je sobni starešina poklical Nikolo Zeca. Zec je zlezal s pograda, se postavil k mizi s hrbtom, obrnjnim proti sobnemu in ostalim aktivistom. Moral je dati roke na zadnjico in pripogniti glavo k tlom, kar je pomenilo, kesam se za vse, kar sem naredil. Na vsa vprašanja bi moral pojasnjevati vse detajle. Žal ni šlo po predvidenem načrtu. Zec se je obrnil proti sobnemu in trem aktivistom in zabrusil: 'Pojdite vsi v kurac, takšnim barabam, kot ste vi, nimam kaj povedati, vse, kar sem imel in mislil, sem povedal na sodišču.'

Aktivisti so vstali in nekateri, ki so se pred to predstavo že organizirali, so začeli kričati: 'Ua-banda, ua-banda, ua-banda' ter tolči po Zecu.

Kri je brizgnila na vse strani, udarci so leteli po glavi, hrbtu, licu, vsepovsod. Zec pa je molčal. Padel je na tla, ljudje pa so tolkli, teptali, brcali po Zecu in ne vem, kako bi bi se vse končalo, če tega cirkusa ne bi v zadnjem trenutku preprečil sobni starešina z besedami: 'Dovolj!'

Človeški pekel

S tem prizorom je Žilevski opisal uvod v "obred", ki se je potem ponavljal v vseh zaporih in taboriščih, skozi katera je v naslednjih letih šel. Šlo je za "obred" trpinčenja in mazohizma mučiteljev, ki mu verjetno ni primere v svetovnem merilu v novejši človeški zgodovini. Zapornike, še posebej tiste, ki so se upirali nemogočim ukazom po glorificiranju Partije, Tita, sistema, ki niso hoteli ovajati in se samoovajati, ki niso go-reče tolkli svojih sojetnikov, so ne-

usmiljeno poniževali, pretepali – mnoge tudi do smrti, in kaznovali za vsako malenkost. Vsa spominska literatura o Golem otoku govori o tem človeškem peklu. Žilevski sicer ni bil na Golem otoku. Bil je na sosednjem otoku Svetem Grgurju, in prav njegova knjiga nam pričuje, da so bile razmere tam na las podobne golo-otoškimi. Tudi kasneje v kaznilnici v Bileči se je trpinčenje, ki ga poznamo pod skupno oznako Goli otok, nadaljevalo. Knjiga Dimitrija Žilevskega je dobesedno nabita z opisi strahotnih mučenj in opisov neverjetnega števila raznih načinov najkrutejših poniževanj, kar si jih človeška domisljija sploh lahko izmisli.

Danes nekateri govorijo, da moramo preteklost pozabiti ali jo "prepušiti zgodovinarjem", kar seveda pomeni pozabiti. Žilevskemu in tudi drugim, ki so opisali svoje spomine na Goli otok in druge takratne udbovske kraje nečloveških mučenj, gre velika zasluga, da so z objavo spominov preprečili, da bi utonil v pozabo ta del naše zgodovine. Nekateri pravijo, da se dogajanje na Golem otoku, na Svetem Grgurju, v Stari Gradski, na Ugljanu, v Bileči lahko primerja z nacističnimi uničevalnimi taborišči. Toda danes je na razpolago veliko literature o obeh nečloveških sistemih uničevanja ljudi. In gotovo nacisti v svojih taboriščih niso tako do skrajnosti poniževali ljudi, kot so to počeli komunisti v omenjenih taboriščih. Morda bo kdo oporekal, da se mučenj ne da primerjati in da so vsa kruta in nečloveška. Toda ni res,

če so ena hujša ali celo veliko hujša, potem to pač smemo tudi povedati.

In morda še najpomembnejše. Če ne poznamo te naše krute zgodovine, če ne poznamo neizmerno brutalnega sistema zločinov, ki so se dogajali na Golem otoku in drugod, če ne poznamo poteka medvojne komunistične revolucije, če ne poznamo obsega in brezobzirnosti povojnih množičnih pobojev, množičnih in sistematičnih zaplemb zasebne lastnine, preganjanj duhovščine, klime ovajanj, ki jo je skozi več desetletij vzdrževal udbovski režim, potem ne moremo razumeti, zakaj je danes v Sloveniji tako, kot je: da je toliko ljudi mentalno in politično polomljenih, da sta kraja in nemorala pomembnejši in močnejši kot pa odnos do dela, morale, resnice in pravice. Komunisti so uresnili tisto, kar je jeseni 1941 predlagal Edvard Kocbek: spremenili so značaj Slovencev.

Sveti Grgur

Ko so Žilevskega in sotrpine pripeljali na Sveti Grgur, je sledil prizor: "Skočil sem z ladje v morje, nekaj metrov sem plaval proti obali, nakar sem se obrnil in pogledal, kje je Sušek. Takrat sem tudi zagledal tri ladje, ki so nas pripeljale. Na eni od njih je bilo z velikimi tiskanimi črkami napisano 'Punat'. Na drugi prav tako s tiskanimi črkami '13. maj'. Za ime tretje ladje nisem utegnil pogledati, ker me je zgrabilo nekaj rok in vleklo proti obali. Moški, ki so me vlekli proti obali, so bili oblečeni v kratke hlače, nekaj pa jih

je bilo v rumenih oblekah. Zaslišal sem močan trušč in živalsko rjovenje kaznjencev: 'Tito – Marko, Tito – Marko, Tito – Marko!'

Del otoka, v katerem sem bil, je bil še prost, nekaj čez 50-60 metrov naprej pa je bila potegnjena bodeča žica. Na drugi strani žice, kamor sem bil prisiljen nadaljevati pot, sem zagledal špalir zapornikov, oblečenih v temnorjave obleke in kratke hlače. Zdelo se mi je, da vidim veliko več rumenjakov kot kratkohlačnikov. Nekaj prebivalcev otoka me je z brkami porinilo v špalir. Začelo se je bobnanje z rokami, nogami po glavi, hrbtu, nogah, trebuhu, skratka, vsepovsod!

Udarci so leteli z leve, desne, od zgoraj, od spodaj. Kdo, kako, zakaj, kateri so ti ljudje, ki nas tolčejo, bo mo izvedeli kasneje.

Tek za življenje

Nagon prisili človeka ali žival, da teče hitreje. Strah in udarci podivjane črede ti vlivajo več moči za tek. Moral sem hitro teči, tekem sem za svoje življenje. Nekateri od nas, ki smo šli skozi špalir, smo dobili manj batin, dokler se niso zaslišali kriki prebivalcev otoka: 'Ta je pa malo dobil, vrni ga nazaj!' in spet skozi špalir. Izkoristil sem mladost in hitre noge, tekem zelo hitro, čeprav so me ovirali močni udarci. Ves ta čas se je slišalo obupno vreščanje: 'ua-banda, ua-banda, ua-banda'. Starejši kaznjenci ali tisti, ki so imeli polomljene noge in roke zaradi padca v podpalubje ladje, niso mogli hitro teči, tako so bili deležni dosti več udarcev kot mi. Ne vem natančno, koliko naseljencev otoka nas je teplo, samo eno vem, da sem bil ves krvav in podplut po vsem telesu, na glavi pa je bilo nešteto bušk.

Ko smo prišli skozi špalir na vrh kroga skoraj brez sape, so nas začeli metati v posode (morske mine) z veliko odprtino, polne slane vode ter nam tunkati glave. Strašno je peklo, najbolj pa po obrazu, ker smo imeli odprte rane, ki so krvavele.

To je le za vzorec. Pravzaprav najhujši opisi šele sledijo. Knjiga ima 255 strani. V njej je Žilevski objavil tudi sezname sotrpinov, ki mu jih je uspelo delati in potem skrivati na skoraj nemogoče načine. Knjigo lahko naročite pri Demokraciji na telefonski številki 01-434-54-63.

I. Ž.

Danes nekdanjo udbovsko mučilnico na Svetem Grgurju obiščejo le redki ljudje.